

คำชี้แจง

เอกสารนี้เกิดขึ้นจากความร่วมแรงของอาสาสมัคร ที่ร่วมกันถอดเสียงและตรวจทานในเบื้องต้น ซึ่งบางส่วนยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์ตรงตามเสียงที่ ท่านพุทธทาสภิกขุได้บรรยายไว้

ด้วยคุณค่าแห่งธรรมและงานที่ร่วมกันทำในครั้งนี้ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ได้พิจารณาเห็นว่างานธรรมในรูปแบบเอกสารทั้งหมดนี้ แม้จะยังไม่ได้ตรวจทานแก้ไขเนื้อหาอย่างถึงที่สุด แต่ก็ควรที่จะนำออกเผยแพร่ให้กว้างขวาง เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจใฝ่ธรรม จะได้มีข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมควบคู่กับเสียงธรรม โดยพร้อมกันนี้ทางทีมงานจะดำเนินการตรวจทานแก้ไขเนื้อหาทางถอดเสียงทั้งหมดอีกครั้ง เพื่อให้ธรรมที่เผยแผ่มีความถูกต้องและสมบูรณ์

เอกสารนี้ไม่สงวนสิทธิ์สำหรับการเผยแพร่เป็นธรรมทาน หากพบข้อควรแก้ไขปรับปรุงสามารถแจ้งมาได้ที่ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญตามที่อยู่ติดต่อด้านล่างนี้

หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ

สวนวชิรเบญจทัศ ถนน นิคมรณไฟสาย ๒ แขวง/เขต จตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทร ๐-๒๙๓๖-๒๘๐๐ โทรสาร ๐-๒๙๓๖-๒๙๐๐ E-Mail: archives@bia.or.th

รหัส	1115270216010	รายชื่อ	มาฆบูชาเทศนา ปี 2527
วันที่แสดง	16/02/2527	ชื่อเรื่อง/ ชุด	กัณฑ์ 1 บ่าย
ผู้ถอด	ศิริวิษณุ เมืองระริน	ผู้ตรวจทาน	วรรณวิภา สัตตธรรมกุล
หมายเหตุ	เริ่มถอดเสียงนาทิตี่ 01:07		

ณ บัดนี้อาตมาจะได้วิสาขานในพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา ความรู้ วิริยะ ความพากเพียรของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัทให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปในทาง แห่งพระพุทธศาสนา กว่าจะยุติลงด้วยความสมควรแก่เวลา

ธรรมเทศนาในวันนี้ เป็นธรรมเทศนาพิเศษดังที่ท่านทั้งหลายก็ทราบได้เป็นอย่างดี ก็มีขึ้นในโอกาส แห่งมาฆบูชา เป็นวันพิเศษในพระพุทธศาสนา การที่อุตสาหะมาจนถึงสถานที่นี้นี้ ขอให้ได้ รับประโยชน์โดยสมควรแก่การเสียดสละในการมา เรามาประชุมกันในป่าเช่นนี้ เพื่อให้เกิดสิ่งแวดล่อมมี สิ่งแวดล่อมอารมณ์แวดล่อมคล้าย ๆ กับครั้งกระโน้นซึ่งมีการประชุมของพระอรหันต์ในป่าไฟ ในสวนเวฬุ วัน ใกล้กรุงราชคฤห์ เหลียวไปทางไหนก็เห็นแต่ธรรมชาติ ย่อมดีกว่าที่ว่าเหลียวไปทางไหนจะเห็นแต่ตึก ราม สี แสง และเสียงอันอิงออลไปด้วยความหมายที่ส่งเสริมกิเลส มันย่อมได้ที่ตั้งแห่งจิตผิดกัน

อีกประการหนึ่งนั้น เราก็มานั่งกันกลางคืน บางคนยังไม่ทราบว่ามันจะมีประโยชน์อะไร การมานั่ง ลงกลางคืนเช่นนี้ บางคนยังไม่ทราบว่ามันจะมีประโยชน์อะไร การมานั่งลงกลางคืนเช่นนี้ก็เพื่อให้เกิด ความรู้สึกพิเศษเป็นที่ระลึกแก่พระพุทธองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นแม้จะเป็นกษัตริย์ แต่ว่าถึงคราวประสูติ ก็มาประสูติกลางคืน ใต้ต้นไม้ที่เรียกกันว่าต้นสาละ เป็นไม้ตระกูลเดียวกับต้นพยอมที่เห็นอยู่ที่นี่ แล้วเมื่อท่าน ตรัสรู้ก็นั่งตรัสรู้กลางคืน ใต้ต้นไม้ตระกูลไม้มะเดื่อชนิดหนึ่ง ซึ่งเดี๋ยวนี้เราเรียกกันว่าต้นโพธิ์ ไม้นั้นชื่อว่า **ไม้อัสสตะ (นาทิตี่ 04:20)** แต่พอพระพุทธเจ้าได้นั่งตรัสรู้ใต้ต้นไม้ชื่อนั้น ต้นไม้ชื่อนั้นก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็น ต้นโพธิ์หรือโพธิ์ไป ไม่ว่าพระพุทธเจ้าพระองค์ไหนไปนั่งตรัสรู้ใต้ต้นไม้ชื่อใด ต้นไม้ชื่อนั้นก็ได้เปลี่ยนชื่อ เป็นต้นโพธิ์ไปทั้งนั้น นี้เรียกว่าท่านนั่งตรัสรู้กลางคืน เมื่อสอนก็เรียกว่ากลางคืน โรงธรรมของพระพุทธเจ้า พื้นดิน ท่านสอนไปในที่ทุกหนทุกแห่ง ไม่เฉพาะอยู่ในวัดในวา แม้แต่ในการเดินทางในป่าก็ยังสอน ที่อยู่ ของพระองค์ก็พื้นดิน ในที่สุดก็ปรินิพพานกลางคืน พุดอย่าภาษาบ้าน ๆ ธรรมดาที่ว่า เกิดกลางคืน ตรัสรู้ กลางคืน สอนกลางคืน ดายกลางคืน ดังนั้น ขอให้นึกถึงความหมายของแผ่นดิน และเราก็มานั่งกันบน แผ่นดิน เพื่อเป็นที่ระลึกเป็นการบูชาแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น จึงมีผลพิเศษไปกว่าที่จะนั่งบน อาสนะอย่างอื่น และขอให้ท่านทั้งหลายกระทำในใจเสมือนหนึ่งว่า เรามาแอบดูพระสงฆ์ประชุมมหาสังฆ สันนิบาตอยู่กลางคืน อย่าลืมว่าที่ประชุมสงฆ์เจ้าตรงคณินิบาตนั้นก็นั่งกลางคืน พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ รูปก็ นั่งกลางคืน ทำในใจอย่างนี้ให้มันต่ำลงไปถึงดิน นี้ก็เรียกว่ามันใกล้ความจริงคือธรรมชาติ

ท่านทั้งหลายอุตสาหะมาถึงที่นี่ด้วยความลำบาก เสียเวลา เสียเงิน เสียแรงงาน อะไรต่าง ๆ นี้ก็ควรจะได้ ผล คຸ້ມกันใจในทางจิตใจ ในทางวัตถุมันไม่ต้องพูดถึง เพราะว่าผลอันแท้จริงเป็นเรื่องทางจิตใจทั้งนั้น ดังนั้นเราควรเตรียมจิตใจให้พร้อมในการที่จะกระทำพิธีมาฆบูชา ซึ่งอาตมาจะได้กล่าวชี้แจงในธรรม

เทศนาอันจะมีต่อไปนี้ให้ท่านทั้งหลายเข้าใจในการกระทำ เพราะว่าการกระทำใด ๆ ที่จะมียุทธธรรมถึงที่สุดนั้น ผู้กระทำจะต้องเข้าใจในความหมายของการกระทำถึงที่สุด เดียวนี้เรากระทำพิธีมาฆบูชา คือการบูชาสมเด็จพระบรมศาสดาในวันเพ็ญเดือนมาฆะ ซึ่งตามปกติจะตรงกับเดือน ๓ เราจะบูชากันอย่างใด บูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนนี้ ท่านเรียกว่าอามิสบูชา เป็นการบูชาในระดับทั่วไป แต่ถ้าการบูชาด้วยการเสียสละแรงกาย เสียสละความอดกลั้นอดทน ประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งให้ถูกให้ตรงตามพระธรรมคำสอนนั้นแล้ว การบูชานั้นก็เรียกว่าปฏิบัติบูชา ซึ่งพระศาสดาทรงสรรเสริญว่าเป็นการบูชาอย่างยิ่ง เราต้องเข้าใจ ต้องมีความรู้ในเรื่องนี้ และรู้ว่าเราจะต้องปฏิบัติอย่างไร แล้วเราก็ปฏิบัติอย่างนั้น นั่นจะเป็นการบูชาอย่างยิ่งที่เรียกว่าปฏิบัติบูชา

เรื่องที่จะต้องทราบในวันนี้ กระทำไว้ในใจอย่างแจ่มแจ้งอยู่ตลอดเวลา นั่นก็คือข้อที่วันนี้ เป็นวันมาฆบูชา เรียกว่าเป็นวันพระสงฆ์ วันวิสาขบูชาเรียกว่าเป็นวันพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ หรือนิพพาน ต่อมาถึงวันอาสาฬหบูชา เป็นวันที่ทรงแสดงอริยสัจ ๔ และอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเราเรียกกันว่าปฐมเทศนา คือการเปิดเผยธรรมะเป็นครั้งแรกแก่หมู่สัตว์ หลักพระพุทธศาสนาที่สำคัญก็คือความดับทุกข์ คือเรื่องของอริยสัจ แสดงเรื่องความดับทุกข์ และวิธีที่จะดับทุกข์ด้วยมรรคมีองค์ ๘ ประการ เรียกว่าแสดงหัวใจแห่งการดับทุกข์ในวันอาสาฬหบูชา อาสาฬหบูชาวันนี้ เราจึงเรียกว่าเป็นวันพระธรรม การที่ในวันนั้นมีพระอัญญาโกณฑัญญะรูปหนึ่ง มีดวงตาเห็นธรรมเป็นสาวกของพระองค์ เพียงองค์เดียวเท่านั้นยังไม่เรียกว่าพระสงฆ์ พระสงฆ์ต้องมากกว่า ๑ องค์และเป็นหมู่เป็นคณะ จึงเรียกวัดอาสาฬหบูชาในวันพระธรรม วันเปิดเผยพระธรรม วันประดิษฐานพระธรรมลงไปในโลก ต่อมาก็ถึงวันเพ็ญมาฆบูชาเช่นเดียวกับวันนี้ เป็นวันที่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ประชุมกันเป็นมหาสังฆสันนิบาต พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์เป็นการประกาศว่า คณะสงฆ์นี้จะถือหลักปาติโมกข์อย่างนี้ เรียกว่าวิสุทธิปาติโมกข์ ข้อนี้จะต้องนึกไปถึงข้อที่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ เช่นพระพุทธเจ้าวิปัสสี สิขิ เวสสกุ เป็นต้น ท่านได้แสดงโอวาทปาติโมกข์นี้เหมือนกัน แต่ท่านไม่ได้แสดงภิกขุปาติโมกข์ ไม่ได้บัญญัติภิกขุปาติโมกข์ นี้ก็เป็นที่น่าประหลาดใจที่พระพุทธเจ้า ๓ องค์แรกนั้นไม่ได้บัญญัติภิกขุปาติโมกข์ ก็ไม่มีการลงปาติโมกข์ หรือสวดปาติโมกข์ เพิ่งจะมีในพระพุทธเจ้าองค์หลัง ๆ ที่มีการบัญญัติภิกขุปาติโมกข์ แล้วก็มีมีการลงปาติโมกข์ การลงปาติโมกข์ในรูปของภิกขุปาติโมกข์นี้ไม่เหมือนกัน แต่วิสุทธิปาติโมกข์คือหลักปฏิบัติ ซึ่งเป็นแก่นเป็นหัวใจนั้นเหมือนกันทุกพระองค์ ถ้าจะดูให้ดี ก็เรียกว่าเป็นวันประดิษฐานอย่างมั่นคงแห่งพระภิกขุสงฆ์ เรียกว่าเป็นวันมหาสังฆสันนิบาต เป็นวันพระสงฆ์ของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ควรจะทราบไว้ด้วยว่า ในบรรดาพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ นั้นก็มีการประชุมมหาสังฆสันนิบาตแห่งพระอรหันต์ในศาสนานั้น ๆ ท่านจะไม่ได้เคยฟังก็ได้ แต่ก็เป็นเรื่องที่น่าจะได้ฟังว่า พระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ล้วนแต่มีสาวกสงฆ์เป็นพระอรหันต์ และมีการประชุมมหาสังฆสันนิบาตหรือจาตุรงคสันนิบาตด้วยกันทุกพระองค์

พระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ทรงมีการประชุมมหาสังฆสันนิบาตในวันมาฆบูชาวันนี้ถึง ๓ ครั้ง ครั้งแรกมีพระสงฆ์มาประชุมกัน หกสิบบแปดหมื่น (๖๘,๐๐๐) องค์ ครั้งที่ ๒ สิบบหมื่นองค์ (๑๐,๐๐๐) ครั้งที่ ๓ ๘๐,๐๐๐ องค์ ขอให้ฟังไว้ก่อนว่าทำไมมากนัก ครั้นมาถึงพระพุทธเจ้าพระนามว่าสิขิ องค์ที่ ๒ นี้มีการ

ประชุมมหาสังฆสันนิบาตเช่นนี้ ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ มีพระอรหันต์ประชุม สิบหมื่นองค์ (๑๐,๐๐๐) องค์ ครั้งที่ ๒ ๘๐,๐๐๐ องค์ ครั้งที่ ๓ ๗๐,๐๐๐ องค์ ครั้นมาถึงพระพุทธเจ้าพระนามว่าเวสสภู เป็นองค์ที่ ๓ นั้นมีการประชุมมหาสังฆสันนิบาต ๓ ครั้งเหมือนกัน ครั้งที่ ๑ ๘๐,๐๐๐ องค์ ครั้งที่ ๒ ๗๐,๐๐๐ องค์ ครั้งที่ ๓ ๖๐,๐๐๐ องค์ ต่อเนื่องมาถึงพระพุทธเจ้าพระนามว่ากุกสันโธ เป็นองค์ที่ ๔ มีการประชุมพระอรหันต์ ๕๐,๐๐๐ องค์ ต่อมาถึงพระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคม มีการประชุมพระอรหันต์ ๓๐,๐๐๐ องค์ ครั้งเดียวเท่านั้น ในต่อมามีถึงพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป มีการประชุมสงฆ์ครั้งเดียว ๒๐,๐๐๐ องค์ จนกระทั่งมาถึงพระพุทธเจ้าพระนามว่า สมณ โคดม ที่พวกเราถือกันว่าเป็นพระพุทธเจ้า ประจำพระศาสนาในยุคแห่งเรา นี้ มีการประชุมสังฆสันนิบาตเพียงครั้งเดียว และมีเพียง ๑,๒๕๐ องค์ ลองเปรียบเทียบกันดูว่ามันต่างกันอย่างไร ต่างกันสักเท่าไร พระพุทธเจ้าวิปัสสีมีพระอรหันต์ประชุมหกสิบแปดหมื่น (๖๘,๐๐๐) คือหมื่นหกสิบแปด (๑๐,๐๖๘) ครั้ง นี้กล่าวตามตำนานภาษาบาลีเขานับกันอย่างนั้น สิบหมื่น (๑๐,๐๐๐) องค์ ๘๐,๐๐๐ องค์ ๗๐,๐๐๐ องค์ มาตามลำดับ อย่างต่ำที่สุดก็ ๒๐,๐๐๐ องค์

ครั้นมาถึงพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ทำไมมันจึงเหลือ ๑,๒๕๐ องค์ ตัวเลขนี้จะไม่ต้องถือเป็นประมาท แต่ถือเอาแต่ใจความว่ามันเคยมาก แล้วมันก็น้อยลง ๆ ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น เรียกว่ามนุษย์นั้นมันเป็นอย่างไรกัน มันจึงเปลี่ยนแปลงจำนวนของพระอรหันต์อย่างไกลกันเช่นนี้ ถ้าถามพวกเด็ก ๆ ว่าทำไมพระอรหันต์จึงลดจำนวนลงถึงขนาดนี้ เด็ก ๆ คงจะตอบว่าสมัยโน้นเขาไม่บ้ำกันเหมือนสมัยนี้ สมัยโน้นเขาบ้ำกันน้อยก็เป็นพระอรหันต์กันมาก สมัยนี้มันบ้ำกันมากก็มีพระอรหันต์น้อยลง ก็เป็นสิ่งที่มิเหตุผล เราคิดกันอย่างผู้ใหญ่ก็พอจะเข้าใจได้ว่า โลกนั้นมันเปลี่ยนไป ๆ ในทำนองที่เป็นข้าศึกแก่การบรรลุพระอรหันต์ผลพระอรหันต์จึงน้อยลง ๆ ตามยุคตามสมัย และต่อไปข้างหน้ามันจะเป็นอย่างไร เราจะนึกกันอย่างไร เราจะรับผิดชอบกันอย่างไรว่า ความเป็นพระอรหันต์ในโลกนี้จะลดลง ๆ ใครจะเป็นผู้ที่ต่อสู้ต้านทานหรือป้องกันไว้ได้ถ้าไม่ใช่พวกเราตนเอง มันก็ต้องพุดอย่างเด็ก ๆ เขาพูดว่าอย่าบ้ำกันให้มากเกินไป เดียวนี้มันหลงไหลในวัตถุปัจจัยที่ส่งเสริมกิเลสมากเกินไป เรื่องกินเรื่องอยู่ เรื่องนุ่งเรื่องห่ม เรื่องเครื่องใช้ไม้สอย เรื่องอะไรที่อยู่อาศัยก็ล้วนแต่มันเป็นอะไรมากเกินไป ถ้าไม่ใช่คำว่าบ้ำ มันก็บ้ำกันมากเกินไปมันก็ไปลุ่มหลงอยู่ในสิ่งเหล่านั้นจนตาย ไม่เคยคิดนึกว่าสิ่งเหล่านั้นมันเป็นของบ้ำ เป็นเครื่องบ้ำ ควรจะลดกันเสียบ้าง อาตมามีความเห็นอย่างนี้ ท่านทั้งหลายจะมีความเห็นอย่างไร อย่างน้อยก็ควรจะนึกไว้ในใจว่า จำนวนพระอรหันต์ลดลงจากหกสิบแปดหมื่น (๖๘,๐๐๐) จนมาเหลือ ๑,๒๕๐ องค์ และต่อไปข้างหน้าจะลดลงสักเท่าไร นี่แหละเอาใจความตรงนี้ว่าวันมาฆบูชานี้เป็นวันพระสงฆ์ พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์มีศาสนาของพระองค์ มีการประชุมที่เรียกว่ามหาสังฆสันนิบาตนี้ด้วยกันทุกองค์ บางพระพุทธเจ้ามีมากถึง ๓ ครั้งบางพระพุทธเจ้าเหลือเพียงครั้งเดียว ๆ ตลอดมา

ทีนี้ก็จะดูกันต่อไปว่า โอวาทปาติโมกข์ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงขึ้นในท่ามกลางสงฆ์นั้นมันมีลักษณะเหมือนกับอะไรสำหรับพวกเราชาวโลก อาตมามีความเห็น ว่า ถ้าจะเปรียบแล้วก็เปรียบเหมือนกับรัฐธรรมนูญ วันรัฐธรรมนูญของเรานั้นนะมันวันรัฐธรรมนูญของสัตว์โลกทั้งปวง เพราะในคำตรัสโอวาทปาติโมกข์นั้น กล่าวไว้ชัดเจนว่าจะต้องปฏิบัติกันอย่างนั้น ปฏิบัติกันอย่างนั้น ๆ ซึ่งจะได้ว่าศาสนาใน

วาระสืบต่อไป แต่ขอให้มองเห็นว่ามันเหมือนกับวันธรรมนุญของสัตว์โลก ธรรมนุญของมนุษย์ชาติ ซึ่งจะต้องยึดถือเป็นหลักปฏิบัติทั่วไป ถ้ายึดถือเป็นหลักปฏิบัติทั่วไปก็จะเพิ่มจำนวนพระอรหันต์ให้มากขึ้น ๆ ไม่ใช่ค่อยลง ๆ

ทีนี้ก็จะดูคำตรัสนั้นที่ว่ามีลักษณะเหมือนกับเป็นธรรมนุญปฏิบัติอย่างไร โอวาทปาติโมกข์ คือประมวลถ้อยคำขึ้นมาแต่หัวข้อสำหรับปฏิบัตินี้ หมวด ๑ ซึ่งมองเห็นได้ชัดว่าเป็นหมวดรวบรวม รวบรวมใจความสำคัญไว้หมด หมวดนี้ตรัสเป็นใจความว่า *สัพพะปาปัสสะ อะกะระณัง* การไม่กระทำซึ่งบาปทั้งปวง *กุสะลัสสุปะสัมปะทา* การทำกุศลให้ถึงพร้อม *สะจิตตะปะริโยทะปะนัง* การกระทำจิตให้ขาวรอบ คำว่าขาวรอบ ก็คือบริสุทธิ์สิ้นเชิง บริสุทธิ์โดยแท้จริง *เอตัง พุทธานะสาสะนัง* ๓ อย่างนี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย หมวดนี้เป็นเสมือนหมวดรวบรวมเอาแก่นแต่หัวใจใช้ได้ทั่วไป

ทีนี้หมวดต่อมากล้าย ๆ กับว่าจะมุ่งหมายเฉพาะบรรพชิตหรือภิกษุ มีคำตรัสว่า *ขันตี ประระมัง ตะโป* คีตติกา ขันตี ความอดกลั้นอดทนนั้นเป็นตบะ ถ้าแปลตามตัวหนังสือก็แปลว่า ตบะเครื่องเผากิเลส นั้น ได้แก่ความอดกลั้นอดทนเป็นอย่างยิ่ง *นิพพานัง ประระมัง ะทันทิ พุทธา* ผู้รู้ทั้งหลายกล่าวพระนิพพานว่าเป็นธรรมอันยิ่ง *นะ หิ ปัพพะชิโต ประรูปะชาตี* ผู้กำจัดสัตว์อื่นอยู่ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต ผู้ทำสัตว์อื่นให้ลำบากอยู่ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ นี้เป็น ๔ หัวข้ออย่างนี้ พอจะมองเห็นได้ว่ามุ่งหมายสำหรับบรรพชิต

ต่อมาอีกหมวดหนึ่งทั่วไป ๆ หมด ไม่จำกัดบรรพชิตหรือคฤหัสถ์หรือจะเรียกว่าสำหรับคฤหัสถ์เป็นส่วนใหญ่ก็กล่าวได้ คือตรัสไว้อีก ๖ ข้อว่า *อะนุปะวาโท* การไม่กล่าวร้าย *อะนุปะมาโต* การไม่กระทำร้าย *ปาติโมกเข จะสังวะโร* สำรวมในปาติโมกข์ *มัดตัญญาตา จะ ภัตตัสมิง* เป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภค *ป็นัตถุ* จะ *สะยะนาสะนัง* ที่นอนที่นั่งอันสงัด *อะริจิตเต* จะ *อาโยโค* พากเพียรทำจิตให้ยิ่ง ให้สูงยิ่ง *เอตัง พุทธานะสาสะนัง* ๖ อย่างนี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ขอให้ท่านทั้งหลายจับใจความเหล่านี้ไว้ให้ได้โดยทั่วไป โดยเฉพาะสำหรับคฤหัสถ์แล้วก็มีหลัก ๖ ประการนี้เป็นส่วนสำคัญ ว่าเราจะไม่พูดร้าย พูดร้ายคือการทิ่มแทงผู้อื่นด้วยหอกคือปาก ในบาลีเขาจัดปากไว้เป็นหอกชนิดหนึ่ง ซึ่งทิ่มแทงคนเจ็บปวดยิ่งกว่าหอกตามธรรมดา เพราะฉะนั้นอย่าเป็นผู้กล่าวร้าย คือการใช้หอกปากทิ่มแทงผู้อื่น จำไว้เป็นข้อแรก

อะนุปะมาโต ไม่กำจัดผู้อื่น คือไม่ทำร้ายทำอันตรายถึงแก่ชีวิตหรือไม่ถึงแก่ชีวิตก็ตาม อย่าทำให้ใครลำบากเจียนตายหรือถึงกับตาย ข้อที่ ๒

ปาติโมกเข จะสังวะโร ระวังสังวรในระเบียบวินัยให้เป็นอย่างดี คำว่า ปาติโมกข์ นี้เราได้ยินกันแต่ใช้สำหรับภิกษุลงปาติโมกข์ แต่เมื่อกล่าวโดยทั่วไปแล้วคำว่า ปาติโมกข์ นี้หมายถึงระเบียบวินัยที่มนุษย์จะต้องมีทั่วไปทุกอย่าง จะต้องระวังสังวรเป็นอย่างดีในระเบียบวินัยสำหรับสังคมมนุษย์

มัดตัญญาตา จะ ภัตตัสมิง นั้นรู้ประมาณในการบริโภค ในภาษาบาลีใช้คำว่าบริโภคคำเดียวก็พอ ในภาษาไทยนั้นเกิดแบ่งแยกเป็นบริโภคและอุปโภค ถ้ากินทางปากเรียกว่าบริโภค ถ้าใช้ภายนอกกายเรียกว่าอุปโภค แต่ในภาษาบาลีโดยเฉพาะคำนี้นั้น หมายถึงการบริโภคทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ก็ได้ เมื่อรับสิ่งใดมาในฐานะเป็นอารมณ์ เพื่อความประเล้าประโลมใจหรือบำรุงใจแล้วก็เรียกว่ามันเป็นเรื่องบริโภคไปหมด มีคำซึ่งท่านฟังแล้วคงจะงง อย่างในภาษาบาลีหรือสันสกฤตนี้ เขามีคำว่าบริโภคสตรี

เขามีพูด แต่ไม่ใช่เอาสตรีมาฆ่าแกงกิน คือบริโศกทางเพศนี่ก็เรียกว่าบริโศก อย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น ขอให้ถือว่าหลักธรรมะข้อนี้หมายถึง การบริโศกทุกอย่าง ไม่ว่าจะทางตาหรือบริโศกความสวยงาม ทางหู ความไพเราะ ทางจมูก ความหอมหวล ทางลิ้น ความอร่อย ทางผิวหนังคือความนุ่มนวล ทางจิตใจคือขบถล่อม เป็นต้น อย่างบริโศกให้มันมากเกินไปก็ดี เดียวนี้มันเกินพอดี จึงไม่ได้ถือหลักข้อนี้กัน โดยทั่วไป

ข้อที่ ๕ ว่า ที่นั่งที่นอนอันสงัด เดียวนี้เราไม่ชอบที่นั่งที่นอนอันสงัด เราอยากจะมีการขบถล่อม บางคนก็เปิดวิทยุอยู่ข้างหมอนตลอดคืน บางคนก็เปิดทีวีดูตลอดเวลา มันไม่ชอบที่นั่งที่นอนอันสงัด ที่นั่งที่นอนอันสงัดคือไม่มีอะไรบกวน เป็นการพักผ่อนจริง ๆ การพักผ่อนโดยแท้จริงนั้นไม่ต้องมีอะไรบกวน เดียวนี้เราพักผ่อนด้วยการไปดูหนังไปดูละคร ไปกินเหล้า ไปอะไรต่าง ๆ ไม่มีการพักผ่อน แม้อนก็ไม่มี การพักผ่อน ต้องเอาอะไรมาขบถล่อมอยู่ตลอดเวลา ต้องเป็นเวลาที่ตั้งบสงัดจากสิ่งเหล่านั้น จึงจะเรียกว่าที่นั่งที่นอนอันสงัด ขอให้ท่านทั้งหลายชำระสะสางตัวเอง จัดแจงในบ้านเรือนของตัวเองให้เป็นที่นั่งที่นอนที่อยู่อาศัยอันสงบกันเสียบ้างเถิด จะได้ตรงตามพระโอวาทนี้

ข้อที่สุดท้ายเรียกว่าการพากเพียรทำจิตให้ยิ่ง เป็นบาลีว่า *อะริจิตเต จะ อาโยโค* อาโยโค แปลว่า การประกอบความเพียรสุดกำลัง อาโยค ๆ นี้ทำความพากเพียรสุดกำลัง อริจิตเต ในอริจิต คือทำจิตให้ยิ่ง คือให้จิตสูงขึ้นไปจากระดับของกิเลส หรือระดับที่ความทุกข์มันจะครอบงำได้ ถ้าจิตมันอยู่ในระดับต่ำ กิเลสและความทุกข์มันก็ครอบงำได้ ดังนั้นขอให้พากเพียร ๆ ให้จิตมันสูงขึ้นไปจนกิเลสก็เหมือนกับน้ำหรือโคลนตมนี้มันท่วมทับไม่ได้ นี่เรียกว่าอริจิต รู้จักทำให้ถูกต้อง กระทำความเพียรในการพัฒนาจิต เจริญจิตให้ถูกต้องก็จะได้รับผลอันนี้ มีความรู้ที่ถูกต้องแล้วก็ย่อมพัฒนาจิตได้ทั้งนั้น

เอตังพุทธานะสาสะนัง ๖ ข้อนี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๖ ข้อนี้เป็นหลักทั่วไป บรรพชิตก็ได้ ฆราวาสก็ได้ แต่คุณแล้วจะเป็นเรื่องมุ่งหมายสำหรับฆราวาสเสียมากกว่า สำหรับบรรพชิตนั้นก็คือขุ ๒ ที่ว่า ขันติ ความอดกลั้นอดทนเป็นเครื่องเผาผลาญ คือเป็นตบะแก่กิเลสอย่างยิ่ง นี่มันเป็นเรื่องของบรรพชิต นิพพานัง *ประมะมัง* *วะทันติ* พุทธา พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวพระนิพพานว่าเป็นธรรมอย่างยิ่ง ที่ออกบวชนี้ก็ออกบวชเพื่อนิพพาน เพื่อธรรมอย่างยิ่ง แล้วก็อย่าทำร้ายใคร ไม่ทำให้ใครถึงตาย ไม่ทำใครลำบากนี้อีก ๒ ข้อ รวมเป็น ๔ ข้อ

ทีนี้ถ้าจะพูดให้หมดทั้ง ๒ หมวดนั้นเอามาแต่ใจความก็จะได้ ๓ ประการ อย่างที่เราสวดกันท่องกันอยู่เป็นประจำว่า *สัพพะปาปัสสะ อะกะระณัง* การไม่กระทำความชั่วทั้งปวง ใช้ได้ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต *กุสละสสุปะสัมปะทา* ทำกุศลให้ถึงพร้อม ใช้ได้ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต *สะจิตตะปะริโยทะปะนัง* ทำจิตให้ขาวผ่อง ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ทำได้ร่วมกันตรงกัน นั่นแหละท่านทั้งหลาย อุดส่าห์กำหนดจดจำไว้ดี ๆ ว่า หัวข้อธรรมะสูงสุด ๆ ๆ จนพระพุทธเจ้าท่านทรงนำมาแสดงในท่ามกลางมหาสังฆสันนิบาตซึ่งประกอบด้วยพระอรหันต์ ว่ามันเป็นหลักทั่วไปสำหรับความเป็นพระอรหันต์หรือว่าสำหรับความดับทุกข์ในทุกระดับชั้น นี่เรียกว่าผู้ที่จะเป็นสาวกของพระพุทธเจ้านั้นต้องปฏิบัติตามหลักเหล่านี้ให้ดีที่สุด ทุกอย่างมันก็จะเข้าไปในทางดี เดียวนี้เราทำกันอย่างไร

ท่านทั้งหลายลองสังเกตดูให้ดี ๆ ข้อว่าอะนุปะวาโท ไม่กล่าวร้าย ๆ แต่เดี๋ยวนี้ถ้าเรามีหุกิด เราจะได้ยินเสียงตะโกนด่ากันก้องไปทั่วโลก ก้องไปทั้งอากาศในบรรยากาศของโลกนี้มีแต่เสียงด่า ฝ่ายโน้นก็ด่าฝ่ายนี้ ฝ่ายนี้ก็ด่าฝ่ายโน้น คือด่าทางวิทยุ เขาด่ากันอยู่ตลอดเวลา นี่ไม่กล่าวร้ายอะไรได้ เปิดวิทยุฟังมันก็จะพบเสียงซึ่งฝ่ายหนึ่งด่าฝ่ายหนึ่ง จะระบุตรง ๆ ก็ได้ว่า ฝ่ายคอมมิวนิสต์ก็ด่าฝ่ายเสรีประชาธิปไตย ฝ่ายเสรีประชาธิปไตยก็ด่าฝ่ายคอมมิวนิสต์ มันก้องไปทั่วโลกในทุก ๆ อนุ นีมันตรงกันข้ามเอาเสียเลยกับความประสงค์ของพระพุทธเจ้าว่าอย่ากล่าวร้าย ๆ แต่มันก็มีการกล่าวร้ายก้องอยู่ในบรรยากาศทั่วโลก

ข้อว่าไม่ทำร้าย อะนุปะมาโต นีมันก็ทำร้ายกันอยู่ทั่วโลก เดี่ยวนี้ทำร้ายกันอยู่ทั่วโลก เล็ก ๆ น้อย ๆ ภายในบ้านในเมืองนี้ก็มีการทำร้ายกันอยู่ทั่วโลก สถิติอาชญากรรมมันเพิ่มขึ้น เพราะความเจริญของกิเลส เพราะมนุษย์ผลิตแต่ปัจจัยที่ส่งเสริมกิเลส เรื่องสวยเรื่องงาม เรื่องหวานเรื่องหอมเรื่องเอร็ดอร่อย เรื่องอะไรต่าง ๆ นีมันเห็นแก่ตัวมากขึ้นแล้วมันก็ทำร้ายกันอย่างยิ่ง จนกระทั่งในกรุงเทพ เองมันไม่มีที่ปลอดภัยจากอันตรายเสียแล้ว ทีนี้เมื่อทำร้ายกันถึงขนาดที่เรียกว่าเป็นสงคราม เดี่ยวนี้สงครามมีอยู่หลายแห่งหลายจุดในโลก ที่บนดินก็ยิงกันด้วยปืนด้วยอาวุธ ที่ได้ดินก็ใช้วิถีทางอุบายที่จะทำร้ายฝ่ายอื่น เรียกว่าสงครามใต้ดินมันก็ทำกันอยู่ตลอดเวลา ทำกันทุกฝ่าย มุ่งหมายจะทำลายฝ่ายตรงกันข้ามให้วินาศไป เรียกว่าสงครามใต้ดินมันก็ทำกันอยู่ตลอดเวลาทั่วไปทั้งโลก เดี่ยวนี้โลกมันมีการทำร้ายซึ่งกันและกัน

ทีนี้ข้อว่ารู้ประมาณในการบริโภค รู้ประมาณในการบริโภคแต่พอดี ใช้คำว่ากินอยู่แต่พอดี เดี่ยวนี้คนเขาอยากจะกินคืออยู่ดีไม่มีประมาณ คนสมัยนี้จะกินคืออยู่ดีไม่มีประมาณ เขาไม่อยากจะม่ประมาณ พอหาเงินมาได้ทำอะไรก็กินหมด ถ้ายังหาไม่ทันก็เป็นหนี้ไว้ก่อนได้เพื่อกิน เพื่อกินอาหารมีอะลอะพันบาท มีอะลอะหมื่นบาท มันไม่อยากจะม่ประมาณในการกินในการบริโภคคนสมัยนี้ พระพุทธเจ้าท่านสอนว่าให้มีประมาณ รู้ประมาณในการบริโภค แต่มนุษย์มันทำตรงกันข้าม มันไม่อยากจะม่ประมาณ ขอให้ท่านคิดดู มันตรงกันข้ามเอาทีเดียวอย่างนี้

ทีนี้ก็นั่งนอนในเสนาสนะอันสงัด ก็เราไม่อยากจะสงัดนี้ เราเปิดทั้งวิทยุ เปิดทั้งทีวี หรือเปิดอะไรก็ตามให้มันก้องไปทั้งบ้านทั้งเมืองทั้งเรือนมีเครื่องมือนี่จะทำได้ ในสมัยพุทธกาลเสียอีกเขาทำไม่ได้หรอก ทีเขาจะเปิดเพลงกันทั้งคืน เขาทำไม่ได้ สมัยนี้มันทำได้ แล้วมันก็ไม่ต้องการความสงัด นั่งทำงานแท้ ๆ ก็ยังเปิดวิทยุฟังไปพลาง อาตมาเห็นเด็กคนหนึ่งเขานั่งเขียนอยู่ที่โต๊ะ แล้ววิทยุก็เปิดอยู่ข้าง ๆ ถามว่าทำอะไร เขาว่าทำการบ้าน เด็กทำการบ้านเปิดวิทยุอยู่ข้าง ๆ มันบ้าสักเท่าไร มันจะทำได้ดีเท่าไร มันไม่ชอบความสงบ สงัด เพื่อจะส่งเสริมความถูกต้อง ความมีสติปัญญา การอยู่ในที่สงบสงัดนะมันส่งเสริมความมีสติปัญญา พระศาสดาทุกพระองค์ทุกศาสนาทุกพระองค์ ตรัสรู้ในป่าทั้งนั้นแหละ ไม่ว่าศาสดาของศาสนาไหนก็ตรัสรู้ในป่าในที่สงบสงัดทั้งนั้น นี่ขอให้คิดดูว่า ที่สงบสงัดนี้มันจำเป็นอย่างไร

ทีนี้มาข้อสุดท้ายว่าความพากเพียรในการทำจิตให้ยิ่ง ทำจิตให้สูง นี้ดูจะยิ่งเดินคนละทางอีกแล้ว คนสมัยนี้มันต้องการทำจิตให้ทรมาน คนสมัยนี้มันต้องการทำจิตให้ต่ำไปตามอำนาจของกิเลส มันพอกพูนกิเลส มันสะสมกิเลส จิตนี้มันก็ต่ำ ตรงกันข้ามกับที่พระพุทธองค์ตรัสว่า จงพากเพียรทำจิตให้สูง มนุษย์ในโลกสมัยนี้พากเพียรทำจิตให้อยู่ใต้อำนาจของกิเลสและปัจจัยแห่งกิเลส นึกคิดค้นหาแต่เรื่องที่จะส่งเสริมกิเลส

มันก็เป็นเรื่องจิตธรรม นูชาอธิบายทุกอย่างทุกชนิด ล้วนแต่เป็นเรื่องทำให้จิตธรรม นี่มันตรงกันข้ามโดยประการทั้งปวงกับพระโอวาทปาติโมกข์ ที่ว่าอย่าพูดร้าย อย่าทำร้าย สำรวมในระเบียบวินัย รู้ประมาณในการบริโภค เสพคบเสนาสนะอันสงบสงัด พากเพียรทำจิตให้สูง อาตมาพูดเป็นแต่อย่างนี้ เขาเรียกว่าเป็นคนขี้ค่า เขาก็ยกตำแหน่งค่าให้อาตมา เขาพูดกันอย่างนี้มากขึ้น ก็รู้ตัวเหมือนกัน แต่ก็มันช่วยไม่ได้ มันเปลี่ยนไม่ได้ มันเปลี่ยนอย่างอื่นไม่ได้ มันทำได้แต่อย่างนี้ ก็จะบอกกันตรง ๆ ว่ามันทำได้แต่อย่างนี้ อะไรที่มันคิดมันฝันมันตรงกันข้ามแล้ว ก็จะต้องทำอะไรที่มันตรงกันข้ามกับความถูกต้อง เราต้องช่วยกันต่อต้านแก้ไขให้มันถูกต้อง นี่เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะช่วยมนุษย์ด้วยกัน จะไปส่งเสริมความผิดพลาดมันก็เป็นผู้ทำลาย เป็นผู้หวังร้ายโดยไม่รู้สึกตัว เราจึงช่วยกันต่อต้านการกระทำที่ผิดพลาดด้วยความหวังดี ในเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายของเรา ไม่ต้องกลัวเขาจะโกรธ แต่มันก็มีวิธีที่จะทำได้โดยไม่ต้องโกรธ ในการที่จะตัดเดือนซึ่งกันและกันให้เดินมาในทางที่มีจิตสูง

นี่ทั้งหมดนี้คือโอวาทปาติโมกข์ มีอยู่ ๓ ชุด ชุดสรุปทั่วไป ชุดสำหรับบรรพชิต ชุดสำหรับฆราวาส ขอบทพจนนชุดสำหรับฆราวาสอีกทีหนึ่ง ก็มีมาก ว่าอย่าพูดคำร้าย อย่ากระทำร้าย สำรวมในระเบียบวินัย รู้ประมาณในการบริโภค พอใจเสนาสนะอันสงบ สงัด ที่ส่งเสริมสติปัญญา พากเพียรทำจิตให้สูงยิ่ง ๖ อย่างนี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ถ้าดูให้ดี ๖ ข้อนี้มันเป็นเหมือนกับธรรมนูญของสัตว์โลก ธรรมนูญของมนุษยชาติ ถ้าเปรียบก็เปรียบกันได้กับรัฐธรรมนูญ ประเทศชาติต้องมีธรรมนูญ สำหรับรัฐถือเป็นหลัก แล้วก็ปฏิบัติให้ถูกต้อง ที่นี้มนุษยชาติทั้งหมด ๆ ทั้งจักรวาลนั้นจะมีอะไรเป็นรัฐธรรมนูญ เรียกว่ามนุษยธรรมนูญ โลกธรรมนูญ ก็มีหลัก ๖ ประการนี้ ไม่กล่าวร้าย ไม่ทำร้าย สำรวมในระเบียบวินัย รู้ประมาณในการบริโภค เสพเสนาสนะที่สงบสงัด ไม่ให้ได้เปรียบแก่กิเลส พากเพียรทำจิตให้ยิ่ง หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะพอใจยินดีรับเอาธรรมนูญนี้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงประทานไว้สำหรับสัตว์โลกทั้งปวง เพื่อมนุษยชาติทั้งปวง เราจึงควรถือว่า วันมาฆบูชาเป็นวันธรรมนูญของมนุษยชาติ ทว่าทั้งหมดนี้ทั้งจักรวาลนี้ก็เรียกว่า ธรรมนูญของจักรวาล บรรดาสิ่งมีชีวิตที่อยู่โลกไหนก็โลกก็ร้อยโลกก็ตาม ธรรมนูญนี้ใช้ได้ น่าประหลาดใหม่ ว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสั่งสอนอะไรออกมาใช้ได้แก่ทุกโลก ใช้ได้แก่ทุกจักรวาล นี่คือข้อที่นำอัสภรรยของพระธรรม วันมาฆบูชาเป็นวันธรรมนูญของจักรวาลอย่างนี้ วันนี้เป็นวันพระอรหันต์ประชุมกันจนเรียกว่าเป็นวันพระอรหันต์ ความหมายที่มันจะชัดเจนก็คือว่าเป็นวันที่มนุษย์ประกาศชัยชนะ มนุษย์ทั้งปวงมีชัยชนะเหนือกิเลส โดยมีพระอรหันต์เหล่านั้นเป็นผู้ประกาศ ที่เขาเรียกภาษาการเมืองว่าวันประกาศอิสรภาพ เดียวนี้พระอรหันต์เขาประกาศอิสรภาพ เหนือกิเลส เหนือความทุกข์ ในท่ามกลางพระอรหันต์ผู้ประชุมกัน นี้ขอให้ถือว่ามันเป็นวันชนะของมนุษย์เป็นทางการของสากลจักรวาล ดังนั้นมนุษย์ควรจะรำเรงยินดีในวันนี้ ๆ วันมาฆบูชาวันนี้ คือวันที่มนุษย์สามารถชนะความทุกข์และกิเลสในสากลจักรวาล ควรจะถือว่าเป็นวันวาเลนไทน์ที่แท้จริง ไม่ใช่วันวาเลนไทน์บ้า ๆ บอ ๆ เมื่อวันที่ ๑๔ ในวันนี้มันมีข่าวฆ่าฟันกันด้วยความรักในหน้าหนังสือพิมพ์ตั้งหลายเรื่อง วันวาเลนไทน์ของกิเลส วาเลนไทน์ของความรักอย่างกิเลส มันก็ส่งดอกกุหลาบแดงกัน แล้วก็ฆ่ากันมีเลือดสีแดงเหมือนกันนั่นนะวันวาเลนไทน์บ้า ๆ บอ ๆ โลกนี้มันควรจะประกาศวัน

มาฆบูชาวันนั้นแหละเป็นวันวาเลนไทน์ที่แท้จริง วันวาเลนไทน์ชนิดนี้จะไม่เรียกว่าวาเลนทิน วาเลนไทน์ดอกกุหลาบสีแดง เป็นวันวาเลนทินก็ได้ มันจึงได้ผลอย่างนั้น วันนี้เป็นวันที่มนุษย์ชนะ ข้าศึกของมนุษย์คือกิเลส เราก็ควรจะรำเรงยินดี ประกาศเป็นวันที่รำเรงยินดีของมนุษย์ของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง

ก็อยากจะพูดต่อไปถึงความหมายของคำว่า วันพระอรหันต์ พระอรหันต์อย่าลืม พระอรหันต์อย่าลืม เข้าใจว่าหลายคนที่อายุมากพอสมควรแล้วคงจะได้ยิน สมัยก่อน ๆ นะ เมื่อใครเจ็บหนักใกล้จะตายแล้วก็จะช่วยบอก พระอรหันต์อย่าลืม ๆ แต่ว่าสมัยนี้เขาไม่บอกกันแล้วเพราะเขาอยากจะได้ลืม คนแก่ ๆ มันก็อยากให้ลูกหลานของมันลืมพระอรหันต์ มันไม่บอกกันแล้วว่าพระอรหันต์อย่าลืม สมัยอาตมาเป็นเด็ก ๆ นี้ จะได้ยินบ่อย ๆ เมื่อใครเจ็บหนัก ไปเยี่ยมแล้วจะได้ยินคนบอกพระอรหันต์อย่าลืม ๆ จนกระทั่งเขาตายไปนี่ อันนี้มีความหมายมากนะ พระอรหันต์อย่าลืม คือผู้ที่ชนะกิเลสนะ อย่าลืม อย่าลืมผู้ที่ชนะกิเลส เราจะตายแล้ว เราจะหลับตาตายไปแล้ว ก็อย่าลืมผู้ชนะกิเลสคือพระอรหันต์ แต่ที่จริงมันแคบเกินไป มันไม่ควรจะจำกัดเฉพาะเมื่อเวลาจะตาย ตลอดเวลาวันที่ทั้งวันทั้งคืนทั้งเดือนทั้งปี ควรจะตะโกนบอกกันว่า พระอรหันต์อย่าลืม คนที่เอาชนะกิเลสและความทุกข์ได้้นะคือพระอรหันต์ เราอย่าลืม เราจะตั้งใจเป็นเช่นนั้นบ้าง ถ้าเอาคำนี้มาใช้ตักเตือนกันว่า พระอรหันต์อย่าลืม พอเห็นใครทำอะไรไม่เข้าท่าเข้าที่แล้ว ก็ตะโกนบอกมันว่าพระอรหันต์อย่าลืม มันคงจะหยุดได้บ้างเพราะว่าพระอรหันต์ไม่ทำอย่างนั้นนะ ไม่ทำอย่างที่แกกำลังจะทำ มันก็คงจะดีจะเป็นคำทักที่ทักทั่วทั้งที่สุภาพ เรียบอกเขาว่าอย่าลืมพระอรหันต์นี่มันสุภาพที่สุดแล้ว ไอ้ขี้เมาคนนั้นมันก็อาจจะนึกได้บ้าง หรือว่าอันธพาลคนนั้นมันก็อาจจะนึกได้บ้าง จะนึกถึงพระอรหันต์แล้วมันก็จะหยุดชะงักการกระทำที่ไม่น่ากระทำ ฉะนั้นถ้าจะเตือนเพื่อนกันอย่างสุภาพแล้วก็เตือนว่าพระอรหันต์อย่าลืม พระอรหันต์อย่าลืม ทำอะไรก็ให้นึกถึงพระอรหันต์ซะก่อน พระอรหันต์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขเป็นจอมโจก ก็คืออย่าลืมพระพุทธเจ้านั่นเอง จะทำอะไรตัดคิดจิตใจอะไรก็ตามนะ ให้นึกถึงพระอรหันต์ นึกถึงพระพุทธเจ้าเสียก่อน ทำเสมือนหนึ่งว่า ถ้าเราไปทูลถามพระองค์ถึงเรื่องนี้แล้วท่านจะอธิบายว่าอย่างไร หรือเราควรทำอย่างนั้นคิดว่า จะทำอะไรที่เป็นปัญหาใหญ่ จะหย่าลูกหย่าเมียหย่าผัวหย่าอะไรก็ตาม จงทำชนิดที่ว่าถามพระพุทธเจ้าเสียก่อน มันคงจะถูกตองกว่าที่จะไม่คิดอย่างนั้น วันพระอรหันต์ วันนี้เป็นวันพระอรหันต์ เราก็ไม่ลืม ถ้าเราลืมแล้วเราก็คงไม่มาประชุมกันที่นี้อย่างนี้แหละ เดียวนี้เราก็ไม่ลืมพระอรหันต์ อุตสาห์มาจากที่ไกล มาประชุมกันที่นี้เพื่อจะซ่อมความเข้าใจ ไม่ลืมพระอรหันต์ นี้อาตมาขอแสดงความยินดี ที่นี้คำว่าพระอรหันต์อย่าลืม พระอรหันต์อย่าลืม นั่นคือว่าเรื่องสูงสุดของมนุษย์นะ อย่าลืมเรื่องสูงสุดของมนุษย์

คำว่าพระอรหันต์อย่าลืมนี้มันมีหลายความหมาย มีหลายความหมาย ความหมายแรก อย่าลืมว่าการชนะกิเลส ชนะความชั่วนั้นเป็นสิ่งที่มิได้ เดียวนี้อารมณ์บ่าวบเดิwmมันไม่นึกไม่คิดอะไร มันทำชั่วผลุนผลันลงไป มันบังคับจิตไม่ได้ หรือมันคิดว่าห้ามไม่ได้ ช่วยไม่ได้ มันก็เลยทำไปโดยที่ไม่ต่อสู้หรือต่อต้านแก่กิเลส เราเป็นพุทธบริษัทที่ต้งมีหลักอันแน่นอนว่า กิเลสนั้นเป็นสิ่งที่ชนะได้ เอาชนะได้ อย่ายอมแพ้ง่าย ๆ ง่าย ๆ ให้ถือว่าการชนะกิเลสนั้นเป็นสิ่งที่มิได้ คนมักจะแก้ตัวให้ตัวเองว่า กิเลสนั้นเอาชนะมันไม่ได้ ก็ทำไปตามอำนาจของกิเลส ทำอย่างนี้จิตมันก็ทรามลงไปด่าลงไปทุกที ๆ มันก็ไปจมอยู่ในกองทุกข์ ถ้าพระ

อรหันต์อย่าลืม แล้วเราก็จะต้องนึกถึงพระอรหันต์ผู้ชนะกิเลส แล้วก็มองเห็นชัดเจนไปว่ากิเลสเป็นสิ่งที่ชนะได้ พระอรหันต์อย่าลืมมันมีประโยชน์อย่างนี้

ข้อที่ ๒ ต้องจัดต้องทำให้รู้สึกได้เต็มใจว่าทุกอย่างถูกต้อง ทุกอย่างถูกต้อง พวกฝรั่งเขามีคำพูดที่อาตมาเห็นว่าดีที่สุดอยู่คำหนึ่ง แต่เขาจะหมายอย่างนี้หรือไม่ ที่ฝรั่งมันพูดกันว่า *all right all right* นะ คือทุกอย่างถูกต้องนะ แล้วมันดีที่สุดนะ ถ้ามันถูกต้องจริงแล้วมันก็เป็นเทวดา อย่างน้อย กลัวมันจะไม่ถูกต้องเหมือนปากว่า เราจะต้องจัดให้ทุกอย่างมันถูกต้อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถูกต้อง กาย วาจา ใจ ทิฐิ ความคิด ความเห็น มันถูกต้อง อะไร ๆ ในบ้านในเรือนมันมีแต่ความถูกต้องไปหมด คุณที่เนื้อที่ตัวมันก็ถูกต้องไปหมด คุณการพูดจากการคิดนึกมันก็ถูกต้องไปหมด ถ้าพระอรหันต์อย่าลืม แล้วก็ขอให้จัดให้ทำให้ทุกอย่างมันถูกต้องไปหมด เดียวนี้มันอวดดี เดียวนี้มันสะเพร่า มันสะเพร่า มันอวดดี มันไม่มีอะไรถูกต้องเลย แล้วมันก็ไม่คิดนึกที่จะทำให้ทุกอย่างมันถูกต้อง ถึงกับพูดกันว่าทุกอย่างถูกต้อง มันก็พูดกันแต่ปาก แต่ก็ยังดีกว่าที่จะไม่นึกไม่คิดจะให้ทุกอย่างมันถูกต้อง

ข้อที่ ๓ อยากรจะให้ระลึกนึกถึงพระอรหันต์ แล้วก็ให้รู้ว่าปฏิบัติอย่างไรจึงจะดับทุกข์ได้นั้น อันนี้มีความสำคัญว่า ถ้าเราเข้าใจศาสนาผิด ก็จะมัวแต่นั่งอ่อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนา มันมีศาสนาสำหรับนั่งอ่อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โกลพระอรหันต์ ห่างพระอรหันต์ ทั้งมันไม่มีมองเห็นกันเลย เข้าใจศาสนาผิดมันก็มัวแต่อ่อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนา ไม่มีการกระทำที่ถูกต้องตามกฎของอิทัปปัจจยตาแล้วเอาตัวรอดได้ เรื่องอ่อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นมันมีสำหรับคนป่าสมัยโน้น คนป่าสมัยยังไม่นุ่งผ้าก็ได้ ในพุทธศาสนานี้ถือการกระทำให้ถูกต้องตามกฎของอิทัปปัจจยตา ถ้าไม่ถูกต้องมันก็มีผลในทางฝ่ายทุกข์ อิทัปปัจจยตามันมีทั้งฝ่ายผิดและทั้งฝ่ายถูก คือฝ่ายให้เกิดทุกข์และฝ่ายให้เกิดสุข เราต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของอิทัปปัจจยตาในฝ่ายที่จะทำให้เกิดความสุข เดียวนี้เราเข้าใจศาสนาผิด ทำอะไรไม่เป็น ๆ ได้แต่นั่งอ่อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนานั้นเอง ทำให้ศาสนามีแต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับนั่งอ่อนวอน ไม่มีการปฏิบัติธรรมะ การทำหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิตอย่างถูกต้องนั้นแหละคือธรรมะ มีการทำหน้าที่อย่างถูกต้องที่ไหนก็จะมีธรรมะที่นั่น ในโบสถ์อาจจะไม่มีธรรมะก็ได้ ถ้ามันมีแต่เชยชมซีหรือมีแต่จุดรูปเทียนบนบานขอนั้นขอนี้ อย่างนี้ในโบสถ์นั้นแหละไม่มีธรรมะ ไอ้คนที่ประพฤติหน้าถูกต้องในสวนในนาในที่ต่าง ๆ นั้นกลับมีธรรมะ เพราะเขาปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้องของมนุษย์ นี่ก็กลัวว่าเมื่อเข้าใจศาสนาผิด มัวแต่นั่งอ่อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนานั้นเอง มันก็กลายเป็นคอกหรือเป็นกรงสำหรับขังดวงวิญญาณให้มันติดอยู่ที่นั่นมันออกไปไม่ได้ ถ้านึกถึงพระอรหันต์ก็ท่านไปแล้วโน้น ท่านออกไปแล้ว ไปสู่โลกุตตระ คืออยู่นอกกิเลสเหนือความทุกข์โดยประการทั้งปวงแล้ว เราย่ามานั่งอยู่ในคอกอ่อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างนี้อยู่เลย จงรีบกระทำให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา และถอนตนออกมาได้จากความทุกข์ สมตามความมุ่งหมายของคำว่ามนุษย์ ๆ ๆ ซึ่งแปลว่า มันมีจิตใจสูง สูงเหนือกิเลสและความทุกข์นั่นเอง

ข้อที่ ๔ ต่อไป ให้มองดูให้ดีว่าทุกคนที่ถือศาสนาอยู่ทุก ๆ ศาสนาในโลกนี้โดยแท้จริงเขาถือศาสนาประโยชน์ ปากว่าถือ พุทธ คริสต์ อิสลาม พราหมณ์ ซิกข์ อะไรก็ตาม แต่ใจจริงมันถือศาสนาประโยชน์ มันเป็นศาสนาประโยชน์โดย มีประโยชน์เป็นใหญ่ ประโยชน์นี้ก็คือประโยชน์ต่ำ ๆ นะ

ประโยชน์ทางวัตถุ ประโยชน์ทางเงินทองสิ่งของกามคุณ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไม่ใช่ประโยชน์สูงสุด ที่นี้ พระอรหันต์ท่านเป็นอย่างไรพระอรหันต์ผู้มีจิตใจอยู่เหนือประโยชน์นะ นี้ ถ้าไม่เคยคิดก็คิดเสียบ้าง พระอรหันต์ผู้มีจิตใจอยู่เหนือประโยชน์ ประโยชน์ใด ๆ ก็ตามนะไม่มาข้องติดอยู่ในจิตใจของพระอรหันต์ ท่านไม่ต้องการประโยชน์ เพราะว่าประโยชน์นั้นแปลว่าสิ่งผูกพัน โยชนะ แปลว่า ผูกพัน ปะ หรือประ แปลว่า ครอบงำหรือทั้งหมดทั้งสิ้น ประโยชน์ ประโยชน์คำนี้ แปลว่า สิ่งผูกพันอย่างครอบงำสิ้นเชิง ใครต้องการอะไรเป็นประโยชน์ สิ่งนั้นก็ผูกพันจิตใจของคนนั้นอย่างเหนียวแน่น มันติดอยู่ในคอกในกรงในบ่วงในแร้วของประโยชน์ พระอรหันต์ท่านมีจิตใจเหนือประโยชน์ ที่ว่าโลกุตระนั้นมันเหนือโลก คือเหนือประโยชน์ที่คนในโลกเขาหลงติดกัน

ถ้าพระอรหันต์อย่าลืม นึกถึงพระอรหันต์แล้ว ก็จงพยายามทำจิตใจให้อยู่เหนืออิทธิพลของประโยชน์ของสิ่งที่เรียกว่าประโยชน์ อิทธิพล พิชสง ความร้ายกาจอะไรก็ตามของประโยชน์นั้น อย่าได้มาผูกมาคล้องมาผูกมัดเราเลย เดี่ยวนี้ปากว่านับถือศาสนา พุทธ คริสต์ อิสลาม พราหมณ์ ซิกข์ อะไรก็ตาม แต่ใจมันถือศาสนาประโยชน์นี้ ในโลกมันเป็นเสียอย่างนี้ มันลำบากยุ่งยากด้วยกันทุกศาสนาเลย ที่ว่าสมาชิกในศาสนา นี่มันไปถือศาสนาประโยชน์กันเสียหมด พุทธบริษัทก็ควรจะต้องสติให้ดี จะเห็นแก่ประโยชน์ ผูกพันอยู่ในประโยชน์ อาตมาคิดว่าหลายคนทีเดียว ให้ ๑๐ พระพุทธเจ้าเขาก็ไม่เอารอก สู้แฟนของเขาคนเดียวก็ไม่ได้ ลองคิดดูนะ ให้พระพุทธเจ้าสัก ๑๐ องค์ เขาก็คิดว่าสู้แฟนของเขาคนเดียวก็ไม่ได้ แล้วแต่มันจะเป็นเด็กหญิงหรือเด็กชาย ชายหนุ่มหรือหญิงสาว นี่มันต้องผูกพันด้วยใจจริงที่ว่า เขาปฏิบัติทำทางของมันแม้ที่มาเดินอยู่ในสวนโมกข์นี้ก็เหมือนกัน อาตมาคิดว่า ไอ้คนนี่มันมันเป็นโรคกามคุณขึ้นสมอง เอาพระพุทธเจ้ามาให้สัก ๑๐ องค์มันก็ไม่ยอมมาแลกกับแฟนของมันเพียงคนเดียว หลายคนทั้งหญิงทั้งชายที่มาเดินในสวนโมกข์นี้ที่มันเดินเกี่ยวก้อยกันในสวนโมกข์ต่อหน้าพระนี่ มันยังมีคนหนุ่มคนสาวมาเดินเกี่ยวก้อยกันจะสะดุดพระอยู่แล้ว ก็เลยคิดว่าไอ้คนชนิดนี้เอาพระพุทธเจ้าสัก ๑๐ องค์มาแลกแฟนของมันคนเดียวมันก็ไม่เอารอก นั่นนะมันจะเป็นอย่างนั้นเสียโดยมาก นี่ขอให้ช่วยกันบอกลูกบอกหลานให้ดี ๆ ว่า พระอรหันต์นะท่านอยู่เหนือสิ่งผูกพันชนิดนี้ จึงเรียกว่าเป็นพระอรหันต์สูงสุดที่เราขอเคารพบูชาสักการะ ไม่มีอะไรจะสูงเท่า แต่คนเดียวมันว่าสู้แฟนของมันคนเดียวก็ไม่ได้ แล้วมันจะตามรอยพระอรหันต์ได้อย่างไร

ข้อต่อไป อยากจะให้ง่าย สรุปลงกันให้ง่าย ๆ ว่า ไอ้บรรก สวรรค์ พระนิพพานนั้นมันมีอยู่จริง จริงยิ่งกว่าจริง เมื่อเป็นทุกข์นั้นคือบรรก เมื่อเป็นสุขนั้นคือสวรรค์ เมื่อเหนือทุกข์เหนือสุขนั้นคือพระนิพพาน คนโง่มันก็จมอยู่ในกองทุกข์ เพราะมันทำผิด คนดีคนฉลาด มันก็อยู่ในความสุข เพราะว่ามันทำถูก แต่ว่าทั้งบรรกและทั้งสวรรค์นั้น ไม่ใช่ความพักผ่อน ไม่ใช่ชีวิตเย็น พุดให้ฟังง่ายก็ต้องพูดว่า ไม่ใช่บรรก ไม่ใช่ชีวิตเย็น ทั้งสุขและทั้งทุกข์นั้นไม่ใช่ชีวิตเย็น ต้องขึ้นไปอยู่เหนือสุขเหนือทุกข์จึงจะเป็นนิพพาน คือชีวิตเย็น บรรกที่ร้อนไปตามแบบบรรก สวรรค์ที่ร้อนไปตามแบบสวรรค์ เชื่อเถิดว่าพวกเทวดาในสวรรค์มันก็มีกิเลสหนักยิ่งกว่ามนุษย์ก็มี หลงไหลไปในกามารมณ์ เพราะว่ามีนางฟ้าเป็นบริวารเป็นหมั้นเป็นแสนโน่น แล้วมันก็ยิ่งไปกว่ามนุษย์ แล้วมันไม่มีการพักผ่อน ต้องขึ้นไปพ้นสุขพ้นทุกข์ จึงจะเป็นนิพพาน เราเข้าใจพระนิพพานกันให้ถูกต้องว่าเป็นที่หยุด เป็นที่พัก เป็นที่สงบเย็นของดวงวิญญาณที่โลดเต้นเร่าร้อนอยู่ตลอดเวลา

ความสงบเย็นคือไม่มีไฟ ไม่มีความร้อน เมื่อไม่มีความร้อนมันก็เท่านั้นแหละ พอแล้วอย่าไปเติมอะไรเข้ามาอีกเลย มันไม่มีความร้อนไม่มีความทุกข์แล้วควรจะทำอะไร ถ้าเติมอะไรเข้ามาอีกมันก็เป็นเรื่องยุ่งเป็นเรื่องร้อนแบบใหม่ไปอีก เอาความร้อนของกิเลสออกไปเสียให้หมดสิ้น มันก็พอ

พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสแต่เรื่องที่สุดแห่งความทุกข์ ที่สุดแห่งความทุกข์ เรามันต้องการแต่สิ่งกระตุ้นอายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มุ่งหมายความเอร็ดอร่อยทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็เกิดกิเลส แล้วก็มันเป็นความร้อน นอนจมอยู่ในความร้อน มันก็รู้สึกว่าเป็นของน่ารังเกียจ มันอุตส่าห์แลกเอา เอาความเหนียวยากลำบากแลกเหยื่อของกิเลส เอามาหล่อเลี้ยงกิเลส นี้จะเรียกว่า ปุถุชน มีไฟฟ้าในดวงตาหนาเกินไป ปุถุ แปลว่า หนา หนาแห่งกิเลส หนาแห่งไฟฟ้าในดวงตา มันก็หาที่เย็นไม่พบ มันก็เลยเอาไอร้อนไอยุ่งนั่นแหละเป็นของดีที่สุดของมนุษย์ หรือได้ตามใจกิเลส ปุถุชนนะแปลว่าได้ตามใจกิเลส นั่นแหละดีที่สุดของมนุษย์ แต่ถ้าพระอรหันต์ท่านก็กล่าวไว้ว่า เหนือกิเลส นอกเหนืออำนาจของกิเลส หรือทำลายกิเลสได้นั้นแหละดีที่สุดของมนุษย์

ทีนี้ก็จะให้ใกล้ตัวเข้ามา ข้อ ๖ นี้จะพูดว่า ธรรมะคืออะไร สอนกันจนไม่รู้ว่าจะธรรมะคืออะไร ธรรมะคืออะไร หน้าที่ยืนยันแท้จริงของสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิด สิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดนับตั้งแต่เทวดาก็ได้ มนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน ต้นไม้ต้นไม้ไร่อะไรเหล่านี้มีชีวิต ในสิ่งที่มีชีวิตต้องมีหน้าที่เพื่อชีวิตรอด ธรรมะนั้นแหละคือหน้าที่สำหรับสิ่งมีชีวิตทุกชนิดเพื่อจะอยู่รอด มัวสอนกันแต่ว่าธรรมะ คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วก็ไม่ต้องเรียนหรือกว่าสอนว่าอะไร ไม่ต้องเรียน ครูในโรงเรียนสอนเด็ก ๆ แต่เพียงว่า ธรรมะคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วไม่บอกให้รู้ว่าสอนอย่างไรด้วยซ้ำไป มันก็ตายด้านกันหมดที่ตรงนี้แหละ ธรรมะคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นมันถูกชนิดเดียว มันถูกตอนหลัง ๆ เพราะว่าธรรมะมันมีก่อนพระพุทธเจ้าเกิด โน่น ธรรมะมันมีอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด เมื่อยังไม่เกิดพระพุทธเจ้าขึ้นมาในโลกนะ คนในประเทศนั้นนะ ประเทศที่มีคำพูดภาษานี้ว่าธรรมะ ๆ นะเขามีใช้กันแล้ว พอมนุษย์ป่าเถื่อนเหล่านั้นจะค่อยเจริญขึ้นจนรู้จักว่ามนุษย์มีหน้าที่อย่างไร ไอ้สิ่งที่เขารู้จักที่เราเรียกกันในภาษาไทยว่าหน้าที่ เขาเรียกว่าธรรมะ ๆ ไอ้ธรรมะในภาษาบาลีหรือ *dharma* ในภาษาสันสกฤตนั้นนะ ไอ้รากศัพท์มูลศัพท์มันแปลว่าสิ่งที่ชูสิ่งอื่นไว้ สิ่งที่ถูกชูสิ่งอื่นไว้เนี่ยก็เรียกว่า ธรรมะ ๆ มนุษย์ยอมรับสิ่งที่เชิดชูความเป็นมนุษย์ไปได้นั่นก็คือธรรมะ แล้วเขาก็เรียกธรรมะ ๆ กันมาเรื่อย ๆ มา แต่เขาเปลี่ยนเรื่อยแหละเพราะเขารู้มากขึ้น ๆ ไอ้สิ่งที่ทำหน้าที่นั้นรู้มากขึ้น ๆ จนหลายลัทธิและจนกระทั่งพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นมา ท่านก็ใช้คำนี้อยู่นั่นแหละ เพราะมันเป็นคำที่รู้จักกันทั้งบ้านทั้งเมืองแล้วว่า ธรรมะ ธรรมะนั้นคือสิ่งที่ช่วยมนุษย์ไว้ได้

ในประเทศอินเดียเขาจะถามกันว่า ท่านชอบใจธรรมะของใครนะ ถ้าพบหน้ากันแล้วก็จะถามกันว่า ท่านชอบใจธรรมะของใคร เขาไม่ได้ถามกันว่าท่านถือศาสนาไหน ไม่มี ไม่เคยมี ไม่เคยพบในพระบาลี จะพบทั่ว ๆ ไปว่าท่านชอบใจธรรมะของใคร ท่านชอบใจธรรมะของ **นิครนถ์บุตร (ชั่วโมงที่ 1:06:40)** หรือชอบใจธรรมะของพระสมณโคดม หรือชอบใจธรรมะของ **เกตกัมพะลี (ชั่วโมงที่ 1:06:52)** มันมีตั้งหลาย ๆ ลัทธินะ ลัทธิหนึ่ง ๆ เรียกว่าเดียรถีย์ เดียรถีย์หนึ่งเดียรถีย์นี้ แปลว่าเป็นเจ้าลัทธิ เจ้าลัทธิที่มีคนขึ้นมากจึงจะเป็นเดียรถีย์ หมายถึงตัวลัทธิหรือตัวหัวหน้าเจ้าลัทธิ แม้พุทธศาสนาเราก็เป็นเดียรถีย์อันหนึ่ง แต่เราไม่

เรียกว่าเศียรถึย เราเรียกพวกอื่นว่าอัญเศียรถึย เศียรถึยเหล่านี้นทุก ๆ ลัทธิก็เรียกอัญเศียรถึย ตัวเราเองก็เป็นเศียรถึยอันหนึ่ง แต่ไม่ต้องเรียกว่าพุทธเศียรถึยเพราะมันผูกกันภายใน นี่มีคนเรียกอาตมาว่าเศียรถึย ก็ชอบใจสิ มันเป็นเจ้าลัทธิ เกียรติยศสูงสุด แต่เป็นไม่ได้เป็นไม่ได้ เพราะไม่ได้เป็นเจ้าลัทธิถึงขนาดนั้น เราก็ไม่เอาสิ นี่เรียกว่าเขาชอบใจธรรมะของเศียรถึยไหน จะถือ **นิครนถ์บุตร หรือสัจญ์เวถ์ญบุตร หรือพระสมณโคดม (ชั่วโมงที่ 1.07.50)**

ธรรมะ ๆ นี้ แปลว่า ระบบหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิต หน้าที่นี้เพื่ออะไร หน้าที่นี้เพื่อความรอด ดังนั้นขอให้สังเกตดูทุกศาสนาเลย ไปดูจุดหมายปลายทางของศาสนาไม่ว่าศาสนาไหน เขาจะมีคำสุดท้ายปลายทางว่าความรอดทั้งนั้นแหละ แต่ใช้ชื่อต่าง ๆ กันตามภาษาที่ศาสนานั้น ๆ เขาใช้กันอยู่ อย่างเราก็ใช้ภาษาบาลีว่า วิมุต ความหลุดพ้น ลัทธิคริสเตียนก็ใช้คำว่า *Emancipation* ซึ่งความหมายก็แปลว่าวิมุตหลุดพ้นเหมือนกัน เพราะมนุษย์เริ่มรู้จักหน้าที่ที่จะทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์ จึงมีความมุ่งหมายหลุดพ้นจากความทุกข์เป็นจุดหมายปลายทาง ถ้าเราจะเรียกว่านิพพานก็ได้ แต่เราหมายเอาผลเสียแล้ว เมื่อรอดแล้วมันเย็นเป็นนิพพาน เดียวนี้ถ้ามองดูที่ว่าไอ้หน้าที่นั้นมันขาดไม่ได้ ถ้าขาดหน้าที่แล้วมันตาย ลองขาดหน้าที่ที่ไม่ทำหน้าที่สิ ไม่กินอาหาร ไม่อาบน้ำ ไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะมันก็ตายสิ ดังนั้นหน้าที่ชั้นต่ำก็คือหน้าที่ให้รอดตายทางกาย หน้าที่ชั้นสูงก็คือให้รอดจากกิเลสและความทุกข์ในทางใจ ความรอดมันจึงมีอยู่ ๒ ชั้น รอดทางกายคือไม่ตาย รอดทางจิตก็คือไม่มีกิเลสคุกคามย่ำยีเบียดเบียน นี่เรียกว่าความรอด มีอยู่ ๒ ชั้นเท่านั้น รอดจากความยากจน รอดจากความตาย นี่ก็เป็นเรื่องธรรมดา ไม่สูงสุดอะไร เพียงแต่ขยันทำหน้าที่ก็พอแล้ว ธรรมะคือหน้าที่ การทำหน้าที่นั้นแหละคือการปฏิบัติธรรมะ แต่ว่าพวกเรานั้นโง่เกินไป เห็นธรรมะเป็นข้าศึกกับหน้าที่การงาน มีคนโง่ถึงกับว่าถ้าไปประพฤติธรรมะแล้วจะไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ จะไม่ทำนาทำสวน นั่นแหละคือคนที่โง่ที่สุด ไอ้คนที่โง่มาเหนือไหลอยู่กลางน่านั่นแหละคือคนที่มีธรรมะที่สุด ถ้าในโบสถ์มีแต่เซียมซีและจุดธูปอ่อนวอนขอยู่เรื่อยไป นี่คนมันโง่ถึงขนาดว่าถ้าเรามาทำหน้าที่การงานในทางโลกแล้วไม่มีธรรมะอะไร ถ้าเราจะปฏิบัติธรรมะ เราต้องทิ้งหน้าที่การงานไปนั่งสวดมนต์ภาวนาอยู่ในป่าในวัด นั่นคือคนโง่ที่สุด

คนที่รู้ความจริงอย่างถูกต้องเขาจะมองเห็นว่า มีการทำหน้าที่ที่ไหนมีธรรมะที่นั่น ขอให้ทำหน้าที่ชวานาทำนา ชาวสวนทำสวน พ่อค้าค้าขาย ข้าราชการทำราชการ กรรมกรทำกรรมกร จะถีบสามล้อ จะแจวเรือจ้าง จะล้างท่อถนน ก็เป็นธรรมะทั้งนั้น แม้ที่สุดแต่จะไปนั่งขอตานอยู่ มันก็เป็นธรรมะของคนขอตาน เป็นหน้าที่ของคนขอตาน ถ้าเขาทำดีตรงตามหน้าที่ ไม่เท่าไรมันจะพ้นจากสภาพขอตานที่จะต้องขอตาน ธรรมะมันช่วยอย่างนี้ มันช่วยยกช่วยชูอย่างนี้ ขอให้ทุกคนเข้าใจอย่างถูกต้องตามหลักของธรรมะว่า การปฏิบัติหน้าที่นั้นแหละคือการปฏิบัติธรรมะ ชวานาปฏิบัติหน้าที่การงานก็มีธรรมะของชวานา ชาวสวนปฏิบัติหน้าที่ในสวนก็มีธรรมะของชาวสวน พ่อค้าทำหน้าที่พ่อค้าอย่างถูกต้องนะ ไม่ใช่หน้าที่คดโกงขูดรีดก็ทำหน้าที่แล้วก็เป็นธรรมะของพ่อค้า ข้าราชการทำหน้าที่อย่างถูกต้องก็มีธรรมะของข้าราชการ กระทั่งทำหน้าที่ของคนขอตานก็มีธรรมะของคนขอตาน ถ้าไปทำหน้าที่อย่างโจรมันก็เป็นธรรมะของโจร ธรรมะของโจรไม่นับรวมอยู่ในข้อนี้ มันเป็นฝ่ายผิด เป็นธรรมะของโจร เป็นโจรธรรมะนั้นไม่ใช่ธรรมะในที่นี้ เพราะมัน

ไม่ใช่หน้าที่ที่ย่าถูกต้อง มันเป็นหน้าที่ที่พวกโจรเขาว่าเอาเอง มันก็เป็นธรรมชาติของโจร ไม่เอามารวมในที่นี้ ธรรมชาติในที่นี้ต้องเป็นไปเพื่อความรอดทางกายและทางจิต ดังที่กล่าวแล้ว ธรรมชาติของพวกโจรไม่ช่วยให้รอดอะไร ในที่สุดก็ไปอยู่ในตาราง รอดที่ว่าไม่ต้องทำนากินเอง ไปกินข้าวของตารางมันก็รอดอย่างนั้น จะสู้รับไม่ไหวแน่

ธรรมชาติคือหน้าที่ หน้าที่นี้เพื่อความรอด อันใครทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องแล้วจงพอใจ เมื่อได้ทำหน้าที่ถูกต้องมาก ๆ ก็ยกมือไหว้ตัวเอง ว่าเต็มไปด้วยธรรมชาติ นั่นแหละคือสวรรค์ เมื่อใดทำแต่หน้าที่ที่ถูกต้องจนยกมือไหว้ตัวเองได้ เมื่อนั้นเป็นสวรรค์อันแท้จริง ถ้าได้สวรรค์อย่างนี้แล้ว จะได้สวรรค์ทุกชนิด ทุกอย่างต่อตายไปแล้วหรือที่ไหนเมื่อไรก็ได้ สวรรค์อันแท้จริงจะได้ต่อเมื่อทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง ไม่ใช่มานั่งอ่อนวอนเอา อธิษฐานเอา เอาเปรียบกันไป ต้องทำหน้าที่ให้ถูกต้องเสียก่อน จึงจะมีสิทธิ์ที่จะเรียกรื่องเอาสวรรค์ เพราะฉะนั้นเราทำให้มีความถูกต้องอยู่ตลอดเวลา จนยกมือไหว้ตัวเองได้ก็เรียกว่ามีสวรรค์อยู่ในนั้น พอใจตัวเอง ชื่นใจตัวเอง จนยกมือไหว้ตัวเองได้ เมื่อทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง นี่ทำได้ ๆ อย่างแน่นอน ทำได้อย่างไม่เหลือวิสัย ก็รู้ว่าการปฏิบัติหน้าที่นั้นคือการปฏิบัติธรรม การทำหน้าที่ของตน ๆ ๆ นั่นแหละ แม้จะต่างกันอย่างไรก็เป็นธรรมชาติทั้งนั้น เราไม่อาจจะเป็นมหาจักรพรรดิ ไม่อาจจะเป็นประธานาธิบดี นายกรัฐมนตรี เราจะต้องเจอเรื่องข้าง เราก็เจอเรื่องข้างอย่างถูกต้องไปเกิด มันก็จะค่อย ๆ พันสภาพต้องเจอเรื่องข้าง สูงขึ้นมา ๆ เดียวนี้เราจะทำหน้าที่เหมือนกันไม่ได้ เพราะว่าธรรมชาติสร้างคนเรามาไม่เท่ากัน มีกำลังไม่เท่ากัน สติปัญญาไม่เท่ากัน อะไร ๆ ก็ไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้นจึงรับหน้าที่ที่พอเหมาะสมแก่สภาพของตน แต่ครั้งได้ทำหน้าที่นั้นแล้ว ไม่มีแตกต่างกัน คือเป็นธรรมชาติเหมือนกันหมด หน้าที่ของพระมหาจักรพรรดิกับหน้าที่ของคนนั่งขอทานก็เป็นธรรมชาติเท่ากัน ถ้าเขาไม่ปฏิบัติ ถ้าเขาไม่บงกชพร่องในหน้าที่ของตน ฉะนั้นขอให้มองเห็นว่า ความหวังมันมีอยู่เต็มที แต่เราไม่เอาเองในการที่จะชนะความทุกข์

ที่นี่เราไม่ทำหน้าที่ ก็คือทำหน้าที่ผิด ๆ จนเกลียดน้ำหน้าตัวเอง นั่นแหละคือนรก อันธพาลทั้งหลาย มันก็รู้ว่า ที่มันทำนั้นไม่ถูกต้อง ไม่ถูกต้อง แต่มันบังคับตัวเองไม่ได้ มันทำยังไง มันก็ทำไปทั้งที่เห็นผิด ๆ มันก็รู้สึกเกลียดตัวเองเหมือนกัน คนดี ๆ เรายังไปทำผิด ๆ มันก็เกลียดน้ำหน้าตัวเอง เกลียดน้ำหน้าตัวเองที่ไหนเมื่อไรก็เป็นนรกที่นั่นแหละเมื่อนั้น ขออย่าได้ให้มีเลย อย่าได้กระทำอะไรชนิดที่ต้องเกลียดชังตัวเอง ไม่มีหิริโอตตปละเลย มันจะเป็นนรกแท้จริง ถ้าตคนรกชนิดนี้แล้ว ตายแล้วก็ไปตคนรกทุกชนิดแหละไม่ว่ามันจะมีอีกกี่ชนิด ถ้ามันตคนรกที่นี้เดี๋ยวนี้คือเกลียดน้ำหน้าตัวเอง มันเป็นนรกเต็มไปแต่ที่นี้แล้ว ตายแล้วมันก็ต้องตคนรกทุกชนิดที่มีให้ ฉะนั้นเราจงทำชนิดที่ให้ยกมือไหว้ตัวเองได้ ก็เป็นสวรรค์ตลอดเวลาทั้งโลกนี้ โลกหน้าและโลกไหน ๆ ถ้าทำจนเกลียดชังตัวเอง มันเป็นนรกที่นี้ตลอดเวลา มันก็เป็นนรกตลอดไปไม่ว่าโลกนี้หรือโลกไหน ถ้าอยากจบอยากสิ้นก็อยู่เหนือสุขเหนือทุกข์ เหนือดีเหนือชั่วเป็นนิพพาน หมายความว่าเราไม่ต้องการจะมาเวียนว่ายอยู่ในนรกสวรรค์ ไม่มาเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร เราอยากนิพพาน ก็ทำจิตใจเสียให้สูงไปกว่านั้นอีกทีหนึ่ง เป็นจิตใจที่ไม่ต้องการอะไร เขาว่าอาตมาว่าอาตมาดีแต่พูด ไม่ทำอะไร แต่อาตมาทำอะไรที่เขามองไม่เห็น ไร้คำนี้ก็จะพูดให้ฟังในเรื่องนี้โดยเฉพาะ ถ้าว่าไม่ต้องการอะไร ไม่ต้องการอะไรนั่นแหละมันจะอยู่เหนือดีเหนือชั่ว แล้วมันจะเป็นไปทางนิพพาน

ที่อยู่ที่นี่จะมีหลายคนแหละที่ด่าอาตมาว่า ไม่ทำอะไรดีแต่พูด ไม่ปฏิบัติอะไร แต่อาตมายืนยันว่า ปฏิบัติอย่างยิ่ง ยิ่งกว่าปฏิบัติซะอีก แต่ไว้พูดให้ฟังคำนี้ เพราะมันยืดยาวนาน นี่มันก็พูดมากไปแล้ว ธรรมะคือหน้าที่ ผู้ใดทำหน้าที่ของตนผู้นั้นมีธรรมะ สัตว์เดรัจฉานก็ต้องทำหน้าที่ของมัน มิฉะนั้นมันจะต้องตาย มันก็เป็นธรรมะของสัตว์เดรัจฉาน เมื่อไก่มันเขี่ยดิน กินอาหารนั้นมันมีธรรมะมากกว่าคนซึ่งก็เจ็บบางคนเสียอีก สัตว์เดรัจฉานก็ต้องมีธรรมะ ไม่งั้นมันไม่ทำหน้าที่แล้วมันก็ตาย ต้นไม้เหล่านี้ก็ต้องทำหน้าที่ มันต้องดูดน้ำ ดูดแร่ธาตุ เอาแสงแดด เปลี่ยนแปลงทางเคมี เลี้ยงต้นไม้ มันทำหน้าที่ตลอดเวลา ถ้าเปรียบกันแล้ว ต้นไม้มีธรรมะมากกว่าคนก็ได้ เพราะมันทำหน้าที่ของมันตลอดเวลา ไอ้คนเรานี้มีแต่จี้เกียจบิดพลิ้ว ไม่ต้องทำอะไรก็ดี ไม่ต้องทำอะไรดีเอาแต่ประโยชน์เท่านั้น ถ้าคนอย่างนี้ก็มีธรรมะน้อยกว่าต้นไม้ต้นไร่ มีธรรมะน้อยกว่าหมูหมาไก่ที่มันขยันทำหน้าที่ของมันทั้งวัน ๆ ผู้ใดทำหน้าที่ผู้นั้นมีธรรมะ เพราะธรรมะคือหน้าที่ นี่ถ้านึกถึงพระอรหันต์ก็ให้นึกว่า พระอรหันต์ทำหน้าที่สมบูรณ์จนอยู่เหนือหน้าที่ เราจะตามหลังท่านไป ก็จงทำหน้าที่ให้ถูกต้องโดยเร็วให้สมบูรณ์โดยเร็ว เราก็จะไล่ท่านทัน ติดตามไปข้างหลัง

เฮ้, อีกข้อว่า ชีวิตเป็นสิ่งที่ธรรมชาติสร้างมาให้เราปรับปรุงได้ตามต้องการ ชีวิตนี้ธรรมชาติมันสร้างมาให้ ให้เราปรับปรุงได้ตามต้องการ แต่คนโง่บวมโง่มันว่าไม่ได้ ฉันทำไม่ได้ ฉันมีเท่านี้ ฉันมีตายตัวเท่านั้น พรหมลิขิตอะไรบ้า ๆ บอ ๆ หรือว่ามีเพียงเท่านั้นฉันทำไม่ได้ แต่ว่าโดยที่เท่านั้นธรรมชาติมันสร้างชีวิตมาให้เราปรับปรุงได้ตามต้องการ อยากลงนรกก็เอาลงไป อยากขึ้นสวรรค์ก็ไปขึ้นไป อยากไปนิพพานก็ไปก็ได้ ธรรมชาติมันอำนวยความสะดวกให้ทุกอย่างอย่างนี้ แต่คนโง่มันไม่รู้จักใช้ แล้วมันยังจะใช้สำหรับกิเลสโน่น ให้กิเลสครอบครอง มีจิตเต็มไปด้วยกิเลส ก็ทำไปด้วยอำนาจของกิเลส แล้วมันก็แก้ตัวว่า ทำไปในทางฝ่ายตรงกันข้าม มันทำไม่ได้ ไอ้ที่มันโง่ธรรมะ ธรรมะ หน้าที่มีครบถ้วนสำหรับจะเป็นอะไรก็ได้

ธรรมชาติก็สร้างชีวิตนี้มาสำหรับเป็นอะไรก็ได้ คือปรับปรุงได้โดยกฎของธรรมชาติ มีกฎของธรรมชาติที่เรียกว่ากฏอหิปปัจจยตา ถ้าเราต้องการให้เป็นอย่างไร จงทำให้ถูกต้องตามกฏอหิปปัจจยตาของความเป็นอย่างนั้น ต้องการความชั่วก็ทำกฏอหิปปัจจยตาฝ่ายที่เป็นไปเพื่อชั่วและทุกข์ ต้องการความสุขก็ปฏิบัติตามกฏอหิปปัจจยตาที่เป็นไปในทางความสุข พวกที่เขาถือศาสนาอื่นโดยมากเขาถือพระเจ้า เขาก็พูดว่า แล้วแต่พระเจ้า ก็ตามใจเขาสิ เขาแล้วแต่พระเจ้า ส่วนพวกเราพุทธบริษัทนี้แล้วแต่กฏอหิปปัจจยตาที่เรากระทำมัน แล้วแต่กฏอหิปปัจจยตานี้พุทธบริษัทจะพูด พวกอื่นจะพูดว่าแล้วแต่พระเจ้า แล้วแต่พรหมลิขิตแล้วแต่อะไร แม้แต่จะพูดว่าแล้วแต่กรรมหนหลังก็ไม่ถูกนะ อาตมายืนยันเดี๋ยวนี้ ฟังให้คิดว่าแล้วแต่กรรมหนหลังก็ไม่ถูก กรรมหนหลังนะเราแก้ไขได้โดยกฏอหิปปัจจยตาที่นี้และเดี๋ยวนี้ ถ้าเรามีกฏอหิปปัจจยตาที่ถูกต้องแล้ว เราจะแก้กรรมหนหลังได้ที่นี้และเดี๋ยวนี้ กรรมหนหลังนะมาสิ ลองมาดูสิ มาสู้กับกฏอหิปปัจจยตาของคนฉลาดสิ มันก็เลิกถอนไปหมด ปฏิบัติให้อยู่ในความถูกต้องได้ ดังนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า สุขทุกข์นั้นมิใช่เป็นผลของกรรมเก่า เพราะว่าอหิปปัจจยตาสามารถจะเปลี่ยนแปลงได้ แม้จะมีกรรมเก่าอย่างไร สุขและทุกข์นั้นมิใช่การบันดาลของพระเจ้า ท่านตรัสไว้ไว้อย่างนี้ แต่ท่านใช้คำว่า อิศวร คำว่าพระเจ้านั้น ให้พระเจ้าแกล้งให้เราเป็นทุกข์เอาสิ เราจะต้อนรับด้วยกฏอหิปปัจจยตาฝ่ายถูกต้องที่มันเป็นทุกข์ไม่ได้ เราควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ให้เป็นทุกข์ไม่ได้ เฮ้, ให้เทวดาเป็นฝูง ๆ มาแกล้งเราก็อิสริ เราจะต้อนรับด้วยกฏแห่งอ

ที่ปัจจัยจตาที่ถูกต้อง เมื่อเรามีโอกาสมีอิสระที่จะไม่เป็นทุกข์โดยอาศัยกฏอันสูงสุดคืออิทัปปปัจจัยตา ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ แล้วท่านทรงเคารพเป็นสิ่งสูงสุด พระพุทธเจ้าทุกพระองค์เคารพพระธรรมที่ท่านได้ตรัสรู้คือกฏอิทัปปปัจจัยตา ซึ่งเรามักจะเรียกกันว่าปฏิจจสมุปบาท พระพุทธเจ้าตรัสว่าผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเรา ถ้าใครเห็นกฏอิทัปปปัจจัยตา ประพฤติถูกต้องแล้วก็ผู้นั้นเห็นธรรม และเห็นพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งเดียวกันเลย ชีวิตนี้ธรรมชาติสร้างมาให้ปรับปรุงได้ หรือจะพูดให้มันเป็นสำนวนเด็ก ๆ ฟังได้ก็ว่า ไอ้ชีวิตนี้มันเติมน้ำมันได้ ชีวิตนี้มันเป็นสิ่งที่เราเติมน้ำมันลงไปได้ ให้มันวิ่งไปได้ต่อไป ไม่ให้หมดน้ำมัน เติมน้ำมันได้เรื่อยไปให้มันวิ่งไปได้จนถึงพระนิพพาน โดยกฏของอิทัปปปัจจัยตา

ที่นี้ข้อสุดท้ายที่มันเนื่องกันอยู่ จะพูดว่าจิตนี้ปรับปรุงได้ อย่าคิดว่าจิตเป็นสิ่งที่ปรับปรุงไม่ได้ เกิดมาอย่างไรแล้วจะต้องเป็นไปอย่างนั้น จิตนี้เป็นสิ่งที่ปรับปรุงได้ ถ้ามีฉะนั้นแล้วพระพุทธองค์จะไม่ตรัสว่า *อะริจิตเต จะอาโยโค* เหมือนที่พูดเมื่อตะกี้เนี่ยะ การทำจิตให้เป็นจิตยิ่งนะมันเป็นการทำได้ โดยการปฏิบัติตามกฏของอิทัปปปัจจัยตา จิตนี้ปรับปรุงได้ ปรับปรุงได้จนถึงขนาดว่าอยู่เหนือสิ่งทั้งปวง ไปสู่พระนิพพาน คือความว่าง จนเป็นจิตที่ไม่ต้องการอะไร จิตที่ไม่ต้องการอะไรนั้นแหละมันพึงยาก เข้าใจว่าทุกคนไม่ชอบก็ได้ จิตที่ไม่ต้องการอะไรนะ เพราะมันไม่สนุก จิตที่ไม่ต้องการอะไร ไม่อยากอะไร ไม่ทำอะไรทั้งวัน ๆ ไม่ทำอะไร มันเป็นสิ่งที่ไม่ทำได้

ถามคนแก่ ๆ คนหนึ่ง อย่าออกชื่อเลย เคี้ยวลูกหลานอยู่ที่นี้มันจะโกรธเอา อาตมาถามว่าอยากไปนิพพานไหม อยาก ๆ ๆ แต่นิพพานไม่มีรางวัลนะ ไม่เอา ๆ ๆ เพราะว่าเขาชอบรางวัล นี่ มันเป็นอย่างนี้ เข้าใจว่าในนิพพานนี้มันเต็มไปด้วยสิ่งสนุกสนานที่เราต้องการอย่างยิ่ง นี่ไม่รู้ว่าจะจิตนี้มันปรับปรุงได้จนถึงพระนิพพาน อยู่เหนือความคิดความชั่ว ความสุขความทุกข์ เรียกว่าไม่ต้องการอะไรเป็นจิตว่างจากกิเลสแล้วมันก็ไม่ต้องการอะไร นั่นแหละคือรอยของพระอรหันต์ ถ้าพระอรหันต์อย่าลืม จะตามรอยพระอรหันต์แล้ว ก็จงพยายามเถิดให้ถึงระดับที่ว่าจิตนี้มันไม่ต้องการอะไร เลยไม่มีการกระทำที่เป็นกรรมดีกรรมชั่วอะไร ไม่มีบุญไม่มีบาป ไม่มีสุขไม่มีทุกข์ สิ้นสุดแห่งความทุกข์เด็ดขาดนั่นแหละ แต่บางทีก็พูดเป็นภาษาธรรมะ โฆษณาชวนเชื่อว่าเป็นสุขอย่างยิ่ง นั่นเป็นเรื่องโฆษณาชวนเชื่อพูดด้วยภาษาคนว่าเป็นสุขอย่างยิ่ง ที่จริงนะมันเหนือสุขเหนือทุกข์โดยประการทั้งปวง ถ้าจะตามรอยพระอรหันต์มันต้องไปถึงที่นั่น คือสภาพที่จิตไม่เป็นที่สังขารชนิดที่ปรุงแต่ง ให้เกิดความรู้สึกนึกใด ๆ ได้ เป็นวิสังขาร คือจิตเป็นวิสังขาร เป็นจิตที่อะไรปรุงแต่งไม่ได้อีกต่อไป นั่นแหละคือร่องรอยของพระอรหันต์

วันนี้เป็นวันพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้ชนะสิ่งทั้งปวง พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ เหมือนกับเป็นธรรมนุญสำหรับสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จะปฏิบัติอยู่อย่างไม่ต้องมีทุกข์ แล้วก็วิวัฒนาการไปตามทางของความหลุดพ้นจนกระทั่งถึงพระนิพพาน เอาละ พอที่แล้ว อาตมาก็เหนื่อยแล้ว ว่าที่เป็นวันพระอรหันต์ เรามาประชุมกันที่นี่ เพื่อประโยชน์แก่การระลึกถึงพระอรหันต์ เพื่อบูชาพระอรหันต์ เราจะบูชาทางกาย ดอกไม้ธูปเทียนเวียนประทักษิณ บูชาทางกาย แล้วเราก็ก้าวจากบูชา กล่าวคำบูชาทางวาจา แล้วก็บูชาทางจิตใจ คือทำจิตใจให้เดินตามรอยของพระอรหันต์ เป็นการบูชาด้วยจิตใจ โอกาสนี้เราจะทำการบูชาพระอรหันต์ ทั้งทางกาย ทั้งทางวาจา ทั้งทางจิตใจ เมื่อท่านทั้งหลายได้ทำในใจไปตามคำพูดที่อาตมาได้พูด

ไปแล้วนี้ ก็คงจะเป็นการบูชา ด้วยจิตใจได้โดยง่าย ๆ เราจะได้มีการบูชาพร้อมทั้งทางกายทางวาจาทางจิตใจ ซึ่งเราจะได้กระทำพิธีบูชาอันสูงสุดนี้ในโอกาสเช่นนี้สืบต่อไป บัดนี้เป็นการเตรียมจิตใจเพียงพอแล้วที่จะ ประกอบพิธีมาฆบูชา อาตมาขออุทิศธรรมเทศนาลงด้วยการสมควรแก่เวลา เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้